

Naar aanleiding van ... / Apropos of ...

Drie visies op “De wereld in woorden” van Frits van Oostrom

De vloek van Van Mierlo verbroken

YOURI DESPLENTER

Naar aanleiding van: Frits van Oostrom, *Wereld in woorden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1300-1400*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2013 (Geschiedenis van de Nederlandse literatuur). 656 p., ill., ISBN 978-90-351-3939-8, prijs: € 65,-.

In het middeleeuwendeel van de *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden* waarvan in 1949 een tweede herziene en vermeerderde druk verscheen, deelde Jozef van Mierlo de Middelnederlandse literatuur in drie grote tijdvakken op, waarbij de eerste twee van niet mis te verstane ondertitels werden voorzien: 1) de feodaal-ridderlijke periode of *in het rijk der schoonheid* (12de en 13de eeuw); 2) de patricisch-burgerlijke periode of *in de boeien der didactiek* (ca. 1300 – ca. 1430); 3) de kunst der volksgemeenschap (ca. 1430 tot aan de ‘Renaissance’).¹ Twee van die tijdvakken kregen met Van Oostroms *Stemmen op schrift* en Pleijs *Het gevlugelde woord* voor het eerst een grondige herziening, want het overzicht dat Knuvelder van de Nederlandstalige literatuur in de middeleeuwen opstelde, kan men ten opzichte van de geschiedenis(sen) van Van Mierlo bezwaarlijk als ‘grondig herzien’ beschouwen.² Het is op het nieuwe overzicht van de literatuur van de ‘patricisch-burgerlijke periode’, of, om een andere, even kapot geciteerde als commerciële

omschrijving te gebruiken, van de ‘waaninnige veertiende eeuw’, waarop men in het vakgebied – en hopelijk ook daarbuiten – zat te wachten. Niet alleen omdat Van Mierlo’s oordeel over de geschriften uit dat tijdvak – waarin volgens hem een strijd woedde ‘tegen de verbeelding en de phantasie, ten slotte [...] tegen de schoonheid zelf’ (Van Mierlo 1949, 301) – door Knuvelder niet werd tegengesproken, maar vooral omdat de veertiende-eeuwse Middelnederlandse literatuur sinds de jaren ‘90 van de twintigste eeuw binnen het vakgebied op grote belangstelling heeft kunnen rekenen, en de vele nieuwe onderzoeksresultaten toch voor een nieuwe visie op dat tijdvak van onze literatuurgeschiedenis zouden moeten hebben gezorgd.

Frits van Oostrom heeft alvast mijn verwachtingen ruimschoots ingelost. Het algemene beeld dat we bij hem van de veertiende-eeuwse Middelnederlandse literatuur krijgen, is niet dat van een kunst waar schoonheid en vorm vervallen, ‘stijl en voorstelling dalen; het vers [...] slordiger [wordt], de beeldspraak soms akelig’ (Van Mierlo 1949, 301), niet dat van het herfsttij der Middelnederlandse literatuur, maar integendeel, van een letterkunde die ‘vol [is] van nieuwe vormen en stoffen, naast expansie van bestaande genres’ (Van Oostrom 2013, 13). De veertiende eeuw is de periode waarin ‘voor het eerst een algemene Nederlandstalige schriftcultuur’ doorbreekt (p. 14). Van Oostrom is er met andere woorden in geslaagd om het negatieve, karikaturale beeld van een periode waarin niet weinig moralistisch-didactische teksten werden voltooid – geschriften die in oudere literatuurgeschiedenissen omwille van hun (soms vermeende) tekortschieten op esthetisch vlak bijna met afschuw werden benaderd (‘in de boeien der didactiek’) – geheel en al om te keren, en de veertiende eeuw daarentegen als een bijzonder intrigerend hoofdstuk binnen onze literatuurgeschiedenis neer te zetten.

Een van de wijzen waarop Van Oostrom dat voor elkaar krijgt, is door de teksten en de au-

1 J. van Mierlo, *De letterkunde van de Middeleeuwen*. Antwerpen/’s-Hertogenbosch: N.V. Standaard-Boekhandel/Teulings’ Uitgeversmij. N.V., 1949² (Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden 1).

2 Frits van Oostrom, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2006 en Herman Pleij, *Het gevlugelde woord. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1400-1560*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2007. G.P.M. Knuvelder, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde 1*. ’s-Hertogenbosch: L.C.G. Malmberg, 1970¹.

teurs positief en met een (relatief) open geest te benaderen, in plaats van ze bevooroordeeld naar beneden te halen. De *Vijfde Partij* van de *Spiegel Historial* bijvoorbeeld, de voortzetting van Maerlants werk waarin Lodewijk van Velthem de contemporaine geschiedenis (1256–1316) bespreekt, werd door Van Mierlo (1949, 326) wel gewaardeerd om '[...] de kennis van die woelige tijden', maar vanuit literair-esthetisch oogpunt meteen daarna neergesabeld: 'Zin voor vorm-schoonheid had Velthem weinig; hij is een slordig rijmelaar, die haast had met zijn werk [...]' (idem). Van Oostrom daarentegen zet de verdienste van Velthem veel meer in de verf – 'de eerste keer dat iemand zich zo zelfstandig in het Nederlands aan wereldgeschiedenis waagde' (p. 58) – en tracht daarnaast mee te gaan in de recente bevindingen van Joost Van Driel over de stijl van Lodewijk van Velthem: '[...] hij toont een veelvoud aan versvormen te beheersen en [durft] poëtisch [...] te experimenteren' (idem). Een groot winstpunt ten opzichte van de laatste grote literatuurgeschiedenissen is de waardering voor die teksten die in de periode zelf belangrijk werden geacht, los van het feit of die voor ons een esthetische dan wel andere waarde hebben. Van de (West-)Vlaamse *Spiegel der sonden* – een Middelnederlandse bewerking van de *Summa vitionum* (ca. 1250) van de Franse dominicaan Guilhelmus Peraldus die oorspronkelijk bijna 20.000 verzen telde – beperkte Van Mierlo zijn bespreking bijvoorbeeld tot minder dan tien regels (en Knuvelder tot nog minder), maar in *Wereld in woorden* krijgt die door het onderzoek erg verwaarloosde tekst bijna drie bladzijden toegemeten. Dat onderzoek van dergelijke geschriften ook loont, blijkt uit de vondst van een verloren gewaand fragment tijdens het opstellen van deze nieuwe literatuurgeschiedenis. Opgewaardeerd worden bijvoorbeeld ook de Middelnederlandse versies van de *Roman de la Rose*, door ze uit kapitels met titels als 'Zedelijke lering' (Van Mierlo) of 'Zedenkundige letterkunde' (Knuvelder) te halen, en ze in het hoofdstuk 'De taal der liefde' met andere talige uitingen van liefde te verbinden (p. 347–381). Dat gaat dan bijvoorbeeld over liefdespoëzie uit onze belangrijkste verzamelhandschriften (Hulthem, Haagse liederenhandschrift), maar ook over een weinig bekende liefdesbrief.

Dat die opwaardering van de veertiende-

eeuwse Middelnederlandse literatuur niet op kunstmatige of gratuite wijze gebeurt, betoogt Frits van Oostrom met succes door te wijzen op de uitzonderlijke positie die de Nederlandse literatuur in de veertiende eeuw op Europees vlak innam. Niet weinig teksten of genres doken in die periode in de eerste plaats in het Nederlands op, (soms lang) voor andere taalgebieden volgden. Van Oostrom wordt het in elk geval niet moe om de lezer daarop te wijzen, zo bijvoorbeeld voor de traditie van de Negen Besten (p. 74), voor bepaalde domeinen binnen de artesliteratuur ('Het was veruit de vroegste versie van Lanfranc in enige volkstaal [...]', p. 101), maar ook voor de verhalende genres ('Nog veel te weinig is verdisconteerd dat dit veruit de vroegste vertalingen in heel Europa zijn [...]', p. 351). In dezelfde lijn laat Van Oostrom geen kans onbenut om de bijzondere status van sommige Middelnederlandse literaire fenomenen te benadrukken: 'De Middelnederlandse *Spiegel der sonden* is overigens de enige *berijmde* van alle Europese vertalingen van Peraldus' *Summa*' (p. 196). Naast die niet aflatende aandacht voor de uitzonderlijke positie van de Middelnederlandse teksttraditie weet Van Oostrom ook een ander punt voor het voetlicht te brengen dat nog steeds niet ten gronde is bestudeerd, namelijk de meertaligheid van de cultuur in Europa in het algemeen, en die in de Lage Landen in het bijzonder. Hij doet dat, mogelijk niet toevallig, in het hoofdstuk van de universele taal van de muziek (en het lied; p. 382 e.v.).

Het in vergelijking met de vorige literatuurgeschiedenissen wellicht spannendste hoofdstuk gaat over een schrijver die voor het eerst in een groot literair-historisch overzicht wordt opgenomen en meteen niet minder dan dertig pagina's krijgt toegewezen (p. 210–241). Hoewel dit hoofdstuk (nog) wat schrappen kon gebruiken, is die ruimte zonder meer gerechtvaardigd. Het betreft namelijk een bijzonder ijverig schrijver, of beter 'vertaler', die naar alle waarschijnlijkheid in het kartuizerklooster van Herne niet alleen zowat de volledige Bijbel naar het Middelnederlands heeft overgezet, maar daarnaast nog een hele batterij klassieken van de Latijnse kloosterliteratuur. Bij zijn beschrijving loopt het meest in het oog dat Van Oostrom tot helemaal op het einde de kwestie ontloopt die de laatste jaren zeker in de wandelgangen het vakgebied

heeft beroerd, namelijk of we de oude noodnaam ‘Bijbelvertaler van 1360’ zonder meer mogen vervangen door die van Petrus Naghel, een tijdlang prior van Herne. Van Oostrom stelt dat de vertaler nergens zijn naam heeft vermeld en dat we die keuze dan maar moeten respecteren. Een naam waarvoor de bewijskracht niet buitensporig groot is, zoals in het geval van Petrus Naghel, kan inderdaad als weinig behulpzaam voor de vooruitgang der wetenschap worden beschouwd, maar stellen dat de vertaler gekozen heeft voor ‘de-personalisatie en zelf-negatie’ was misschien vooral handig om hem vervolgens beeldend ‘de meest woordenrijke zwijger uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis’ (p. 241) te kunnen noemen. In de prologen op zijn vertalingen komen de persoonlijkheid en het zelfbewustzijn van de Hernse vertaler immers net iets te zeer naar voren om hem vrij speculatief als een opzettelijke anonymus te mogen beschouwen.

Die keuze van Van Oostrom tegen de hypothese van een aantal onderzoekers in valt hoe dan ook moeilijk te rijmen met hoe hij elders, stilzwijgend, te werk gaat. Vanzelfsprekend moest de auteur op veel plaatsen op het kompas van anderen varen die in de voorbije decennia detailstudies over aspecten gepubliceerd hebben die in deze literatuurgeschiedenis over het algemeen meesterlijk zijn verzameld en in een boeiend verhaal zijn gegoten. Toch is het in het licht van het voorgaande geenszins duidelijk waarom Frits van Oostrom bijvoorbeeld geheel kritiekloos de stelling van Avonds volgt om dwingend te suggereren dat Jan van Leeuwen († 1378), de goede kok van Groenendaal, vóór zijn aansluiting bij de groep van Ruusbroec in het Zoniënwoud, in de keuken van de Brabantse hertog heeft gekookt. Van Oostrom schrijft wel ‘vermoedelijk’, maar geeft meteen in de volgende zin toch aan dat Van Leeuwen aan dat hof ‘duidelijk positie’ had (p. 254). Dat Avonds – op instigatie van Van Eeghem – Jan van Leeuwen zo’n verleden toedichtte, heeft in grote mate te maken met passages in een paar van de talrijke teksten van de mystieke kok waaruit men zoiets zou kunnen afleiden.³ Eerder heette het bij Axters trouwens

dat Jan van Leeuwen smid was geweest, iets wat blijkbaar eveneens uit een van zijn teksten valt te deduceren.⁴ Men zou, enigszins karikaturaal, op analoge wijze kunnen opperen dat Jan van Leeuwen een verleden als visser heeft gehad, getuige de passage die Van Oostrom citeert (p. 260) en waarin de goede kok zichzelf met een *sceepken* en een *scepman* vergelijkt. Van Oostrom had met andere woorden in dezelfde lijn als bij de Hernse vertaler kunnen redeneren en aangeven dat, aangezien Jan van Leeuwen nergens iets over zijn vroegere leven vermeldt, hij dat, eenmaal in Groenendaal aanbeland, wellicht niet (meer) belangrijk vond, en wij dat dan ook maar moeten respecteren. Ook elders durft Van Oostrom trouwens wel eens hypothesen als feiten voor te stellen: dat de Duitse mysticus Johannes Tauler Ruusbroec zou hebben bezocht (p. 262), is een veronderstelling, maar dat wordt nergens – ook niet in de overigens heel rijke en voor het onderzoek uiterst behulpzame ‘Aantekeningen’ (p. 555–580) – met zoveel woorden aangegeven.

Dat het Frits van Oostrom gelukt is om wat mij betreft een standaardwerk voor de komende decennia te hebben geschreven, hangt verder samen met een aantal karakteristieken van *Wêreld in woorden*, waarvan de belangrijkste zonder meer de stijl van de auteur is. Het boek staat eigenlijk bol van de informatie – feiten, visies, en visies op die visies uit bijna tweehonderd jaar medioneerlandistiek – maar de lezer krijgt op geen enkel moment de indruk dat hij in wezen een encyclopedie aan het lezen is. Dat heeft met de bijzonder vlotte, niet van taalvirtuositeit gespeende en didactisch verantwoorde manier van schrijven van Van Oostrom te maken, maar ook met de grote en vooral brede expertise die hij in de voorbije decennia op het gebied van de Middelnederlandse literatuur heeft uitgebouwd. Waar Knuvelder als niet-mediëvist aan Van Mierlo was ‘geboeid’, is Van Oostrom over het algemeen bij machte om een eigen visie te ontwikkelen. Dat

Jan III van Brabant’, in: J.D. Janssens (red.), *Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij. De Nederlanden van de 12e tot de 15e eeuw. Handelingen van het wetenschappelijk colloquium te Brussel 21-24 oktober 1981*. Brussel: s.n., 1982, 228–238. Het idee haalde hij uit W.Van Eeghem, *Brusselse dichters 2*. Brussel: Stevin, 1957, 89–94.

3 P. Avonds werkte zijn these uit in de bijdrage ‘Mystiek, ideologie en politiek. Jan van Leeuwen, de “goede kok” van Groenendaal over de hofhouding van hertog

4 Stephanus Axters, *Jan van Leeuwen. Een bloemlezing uit zijn werken*. Antwerpen: De Sikkel, 1943, XXI.

kan de auteur, en dat geeft hij meermaals aan, ook dankzij de vele excellente studies en bijdragen die in de voorbije twintig tot dertig jaar over de veertiende-eeuwse Middelnederlandse literatuur zijn gepubliceerd. Onderzoekers als – en ik noem er maar een paar – Thom Mertens, Geert Warnar, Wim van Anrooij, Geert Claassens en in het bijzonder Jo Reynaert hebben tonnen waardevols uit de veertiende eeuw naar boven gespit, materiaal waarmee Van Oostrom, naast de resultaten van zijn eigen onderzoek, zijn voordeel heeft weten te doen. Hij heeft zich evenwel niet tot het compileren van al die stof beperkt, maar er ook geregeld pertinente vragen bij gesteld die vroeg of laat ongetwijfeld tot verder onderzoek zullen leiden. *Wereld in woorden* is inderdaad niet alleen een overzicht van de Nederlandse letterkunde uit de veertiende eeuw, maar ook, en misschien zelfs bovenal, van het onderzoek naar die literatuur. Daarbij heeft Van Oostrom vanzelfsprekend getracht om bij de jongste studies aan te sluiten, en aan die werken wordt dan ook uitdrukkelijk gerefereerd ('Recent onderzoek heeft uitgewezen [...]'; p. 61). Het boek zou daarmee de indruk kunnen wekken dat we nu zo stilaan wel ongeveer alles weten over de veertiende-eeuwse Nederlandse literatuur, maar het risico op die perceptie doet Van Oostrom teniet door heel regelmatig aan te geven waar onze kennis nog hiaten vertoont. Dat is niet alleen goed voor hoe het vakgebied door de buitenwacht wordt bekeken, het is vanzelfsprekend ook handig dat iemand die deelgebieden, themata en werken oplijst waar het onderzoek zich in het volgende decennium op kan gaan richten.

Het didactisch denken dat ik hierboven aanhaalde, uit zich bij Van Oostrom op verschillende manieren: de auteur weet dat hij een sterk verhaal heeft, maar wil dat ook op zo'n manier brengen dat het vertelde op optimale wijze door een zo breed mogelijk publiek wordt gerecipiëerd. Over zijn stijl hebben we het daarbij al gehad, maar nog niet over de beelden die hij weet op te roepen. Bij niet weinig nieuwe kapitels slaagt Van Oostrom er namelijk in om met behulp van slechts een paar zinnen de lezer teletijdmachine-gewijs in de gewenste sfeer te brengen. Men leze bijvoorbeeld de beginparagrafen van 'Het Hollandse hof' (p. 457) of die van 'Bruisend Brugge' (p. 513). Verder munt Frits van Oostrom uit in het

bieden van trefzekere syntheses, vaak in één zin, stellingen die hij, om het geheel leesbaar te houden, geregeld afwisselt met (vaak grappige) anekdotes. In dezen blijkt hij wat te lijken op de Lodewijk van Velthem zoals hij die zelf samenvattend schetst: 'Velthem toont zich in het algemeen een onderhoudende verteller met een voor middeleeuwse begrippen journalistieke, levendige stijl. Hij heeft een zwak voor anekdotes, en blijkt goed geïnformeerd over *petite histoire*' (p. 57).

Didactisch zijn verder de even talrijke als prachtige illustraties te noemen, die we in de meeste oudere literatuurgeschiedenissen nog moesten missen. In de virtuele wereld waarin we nu dagelijks vertoeven, en waarin vele honderden middeleeuwse manuscripten digitaal te doorbladeren vallen, zou het ontbreken van beeldmateriaal een regelrechte blunder zijn geweest. Hoe kleurrijk en beeldend de stijl van Van Oostrom bijwijlen ook moge zijn, een plaatje valt niet te vervangen. Bijzonder illustratief zijn verder de 'kaderschema's' die her en der het verhaalde synthetiseren, zo onder meer met een overzicht van het oeuvre van Jan van Ruusbroec, of met de korte inhoud van Boendales *Der leken spiegel*.

Van een heel andere aard, maar nog steeds didactisch, zijn de pogingen die de auteur onderneemt om de middeleeuwse begrippenwereld voor moderne 'leken' bevattelijk te maken. Regelmatig geven modernere personages en figuren uit de literaire en culturele wereld acte de présence ('Perceval omarmde door Katadreuffe', p. 118; Ruusbroec en Anne Frank als meest vertaalde Nederlandse auteurs aller tijden, p. 272), en nog vaker probeert Van Oostrom met hedendaagse termen middeleeuwse verschijnselen te duiden ('Men moet de grafelijke klerk Stoke dan ook veeleer zien als een 'beleidsmedewerker' dan als scribent', p. 62; [...] want Jan van Heelu was in hedendaagse termen een 'embedded' oorlogscorrespondent', p. 66; 'De heraut behoorde bij het laatmiddeleeuwse ridderswezen zoals de pedel bij een universiteit', p. 69). Niet in het minst als didactisch te beschouwen zijn tot slot de al dan niet verdoken referenties – variaties op 'Wereld in woorden' en 'Stemmen op schrift' die her en der opduiken; verwijzingen naar bekende quotes ('Te doen of niet te doen [...]', p. 312; [...] het is de economie, welteverstaan', p. 154) – of de talrijke woord-

spelingen. Het publiek houdt van een *actor ludens*; de speelse elementen vergroten het leesplezier, omdat de wetenschap dat (ook) de auteur zich heeft geamuseerd genoeg genereert.

In één kapittel lijken er evenwel meer woordspelingen voor te komen dan in andere, en daardoor zouden ze wel eens een uiting kunnen zijn van een ander gevoel waarmee Frits van Oostrom in dit geval aan het schrijven is getogen. Mogelijk bevond de auteur zich bij het hoofdstuk over de religieuze hervormingsbeweging van de Moderne Devotie (p. 485 e.v.) minder in zijn *comfort zone* dan bij, laten we zeggen, dat over het Hollandse hof. De grapjes lijken hier wat geforceerder en meer vanuit een soort van ongemak dan uit een vrolijke schrijversroes te zijn ontstaan ('Perfectie was daarbij een kwestie van details, maar zelf verre van detailkwestie', p. 490; '(De uitwerking ervan moet veel devotie hebben gevraagd)', p. 495). Hoe dan ook is het kapittel over de Moderne Devotie niet het beste van het boek: er komt een aantal mindere aspecten samen die geïsoleerd ook elders wel vast te stellen zijn (en waarop hierboven terloops is gewezen), en Van Oostrom laat de kans liggen om ook in dit kapittel het positieve te beklemtonen. Zo stelt hij ook hier weer hypothesen als feiten voor, en dat is voor het standaardwerk dat *Wereld in woorden* nu al is eigenlijk wel jammer. Geert Grote heeft bijvoorbeeld niet met zekerheid de Psalmen en het getijdenboek vertaald – het gaat trouwens om een 'paraliturgisch' en niet om een 'kerkelijk' getijdenboek (p. 497) – en ook Johannes Scutten is slechts de hypothetische vertaler van het Nieuwe Testament van de Moderne Devotie (idem). Verder is men er in het laatste anderhalve decennium toch van overtuigd geraakt dat de Moderne Devotie breder ging dan de kloosterstichtingen van het Kapittel van Windesheim, en bijvoorbeeld ook de huizen van de derde orde van Franciscus omvatte. Dat verdubbelt meteen het aantal stichtingen waarvan Frits van Oostrom aanneemt dat ze tot de Moderne Devotie behoorden (p. 485), en vanzelfsprekend ook de impact van die beweging. In tegenstelling tot zijn elders voortdurend beklemtonen van de Europese dimensie van de Middelnederlandse literatuur biedt Van Oostrom hier bijvoorbeeld geen zicht op het belang van de Moderne Devo-

tie voor de kloostercultuur én daarmee samenhangende literatuurproductie en -receptie in wat nu Duitsland is. Het is nochtans dankzij de Moderne Devotie dat we over een Beierse tekstgevoelige beschikken van de vroegste fase van Jan van Leeuwens verzameld werk, iets wat in het Middelnederlands niet is overgeleverd. Van Oostrom lijkt de Moderne Devotie tot slot ook te zien als een min of meer uniforme beweging, terwijl detailonderzoek heeft aangetoond dat het huis vele – en ongetwijfeld ook nog onbekende – kamers telde, die zeker niet op dezelfde manier waren ingericht. 'Voor hun handgeschreven boeken ontwikkelden de devoten een eigen huisstijl [...]' (p. 495) lijkt mij dan bijvoorbeeld ook te algemeen om met succes te kunnen worden verdedigd. Dat de auteur zich in gespecialiseerde kennis van de middeleeuwse vroomheid van de Lage Landen minder heeft weten in te werken, merken we trouwens ook wel elders. Zo stelt hij dat Jan van Ruusbroec net als Luther een augustijn heremiet is geweest (p. 292), terwijl dat alleen voor de Duitse hervormer geldt. Ruusbroec was in zijn latere leven een reguliere kanunnik van Augustinus.

In de jaren '80 en '90 mengde Frits van Oostrom zich in een debat dat zijn promotor Wim Gerritsen in het decennium daarvoor naar aanleiding van het verschijnen van Knuvelers *Handboek* had opgestart, en gaf hij zijn visie te kennen over hoe een literatuurgeschiedenis moest worden opgesteld. Van Oostrom dacht daarbij voor de middeleeuwen in eerste instantie aan een opdeling in 'literatuurkringen', bijvoorbeeld het Hollands-Beierse hof, maar zag in tweede instantie ook nog voordelen in de 'oude' genre-indeling.⁵ Wie alleen al de inhoudstafel (p. 5-7) van *Wereld in woorden* bekijkt, merkt snel dat

5 Van Oostroms bijdrage 'Schetskaart of geschiedverhaal? Over methode en praktijk van (een) geschiedschrijving van de Middelnederlandse letterkunde' verscheen 'in eerste instantie' in A.M.J. van Buuren e.a. (red.), *Tussentijds. Bundel studies aangeboden aan W. P. Gerritsen ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag*. Utrecht: HES, 1985 (Utrechtse bijdragen tot de mediëvistiek 5), 198-216, en voorzien van een naschrift 'in tweede instantie' in Frits van Oostrom, *Aanvaardt dit werk. Over Middelnederlandse auteurs en hun publiek*. Amsterdam: Prometheus, 1992, 117-135 en 296-298.

in dat werk de beide benaderingswijzen zijn geïntegreerd. De discussie die Gerritsen instigeerde, speelde zich in hoofdzaak op het theoretische vlak af. Met zijn tweede deel in de *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* bewijst Frits van Oostrom (weer) dat het in deze tijden, twintig jaar na het afsluiten van de vermelde discussie, op praktisch vlak toch anders ligt. De bedoeling kan niet zijn om een literatuurgeschiedenis het licht te laten zien die theoretisch zo vernuftig in elkaar zit dat ze slechts door een handvol specialisten ten volle kan worden benut. Geïnteresseerde leken – en zo zijn er blijkbaar nogal wat – de kans bieden om uitgebreid en op een leeswaardige manier met de rijke veertiende-eeuwse Nederlandstalige literatuur kennis te maken, én terzelfder tijd de vakgenoten een verantwoorde synthese met aanzetten tot verder onderzoek te schenken zal de medioneerlandstiek uiteindelijk veel meer ten goede komen. Laat *Wereld in woorden* dus zijn werk maar doen.

Adres van de auteur: Universiteit Gent – Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Blandijnberg 2, B-9000 Gent. Youri.Desplenter@Ugent.be

De wereld achter de woorden. Van Oostrom gelezen door een sociaal-historicus

JAN DUMOLYN

Naar aanleiding van: Frits van Oostrom, *Wereld in woorden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1300-1400*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2013 (Geschiedenis van de Nederlandse literatuur). 656 p., ill., ISBN 978-90-351-3939-8, prijs: €65,-.

Historici die de laatmiddeleeuwse Lage Landen bestuderen, kunnen al lang niet meer rond het werk van Frits van Oostrom. Als geen ander heeft hij tijdens de laatste drie decennia van de medioneerlandstiek een volwaardige cultuurhistorische discipline gemaakt, en dat zonder de ouderwetse filologische eruditie daarbij verloren te laten gaan. Een precieze bibliometrische steekproef heb ik niet genomen, maar het is duidelijk dat Van Oostrom ook veelvuldig wordt geciteerd door specialisten op het gebied van de sociale en

culturele geschiedenis. Dan bedoel ik dus die zogenaamde ‘echte historici’ die zich graag met de ‘harde feiten’ bezig houden, ook al weten we natuurlijk al lang dat die feiten ook worden bemiddeld door de teksten waarin ze tot ons zijn gekomen. Ik heb het werk van Frits van Oostrom altijd bewonderd omdat hij er meer dan welke andere specialist van de Middel nederlandse letterkunde in slaagt om ook in de andere richting over het muurtje te kijken. Toen ik zoveel jaar geleden *Maerlants wereld* las, werden het dertiende-eeuwse Brugge en Damme een echte ‘sociale wereld’, meer dan in om het even welk recent boek over dat thema het geval was geweest. Dat maakte mij al snel erg enthousiast. Hier was iemand die alles beeldend kon vertellen en je toch het gevoel gaf op vaste grond te blijven staan.

Als positivistisch opgeleide mediëvist uit de Gentse school geïnspireerd door het marxisme en structuralisme van de Annales-school ga je dan echter weer op de remmen staan. Allemaal bijzonder mooi beschreven maar klopt het wel precies? Moet het allemaal niet wat soberder en zakelijker, met wat meer oorkonden, stadsrekeningen en grafieken met prijzen en lonen? Dat soort terughoudendheid is eigen aan de ouderwetse historicus van de middeleeuwen en dat is maar goed ook. Sinds de groeiende interdisciplinariteit met de sociale wetenschappen die de laatste decennia in ons vakgebied tot stand is gekomen, weten we dat sociale verhoudingen eerst en vooral kwantitatief en structuralistisch moeten worden gereconstrueerd. Van Oostrom publiceerde eerder al over het Hollandse hof en over andere edelen die het doelpubliek van Middel nederlandse auteurs vormden, maar wat heb je aan ridderromans om iets over de middeleeuwse adel te weten te komen zonder grondig voorafgaand prosopografisch en demografisch onderzoek en een studie van de precieze juridische vormen die de heerlijke macht in een bepaald gebied en tijdvak kenmerkten? Men kan die bal natuurlijk terugkaatsen. Hoe kan je immers een maatschappij sociaalhistorisch bestuderen zonder rekening te houden met de vertogen over die sociale wereld? De middeleeuwse ‘literaire’ teksten – dat blijft een anachronistisch concept – bieden daartoe vaak de beste inblik.

Van Oostrom slaagt er als geen ander in ons

taalgebied in een *verstehende* benadering van de veertiende-eeuwse maatschappij gebaseerd op ‘bellettrie’ en wat men traditioneel ‘didactische teksten’ heeft genoemd ook te grondvesten in het werk van de ‘harde’ historici. Zijn wereld vertrekt uit de woorden van de literaire tekst, maar hij onderbouwt die stevig met sociaaleconomische gegevens en met kennis van recht, politiek, instellingen en godsdienst. In dit boek doet hij dat nog beter dan vroeger al het geval was. Zo siert het de auteur dat hij zich niet beperkt tot een algemene stereotiepe bespiegeling over het verband tussen pest, hongersnood en ander onheil tijdens de ‘waaninnige’ veertiende eeuw en de literaire productie, maar dat hij ook met kennis van zaken uitweidt over de sociale gevolgen van de grote Europese hongersnood van 1316-1317. Ook de ambachtslieden, het ‘gewone volk’ en de zogenaamde *Unterschichten* komen vaak aan bod in het beeld dat vele teksten van hen oproepen, en dat niet louter in anekdotische of kleurrijke randbemerkingen, zoals in de literatuurgeschiedenis wel vaker het geval is geweest.

Historici die langs de andere kant bij de buren te leen gaan en van literaire bronnen gebruik maken, hebben zich al te vaak louter op enkele ‘gecanoniseerde’ stukken gefocust, het werk van een Maerlant of een Boendale bijvoorbeeld. Het is dan ook bijzonder belangrijk dat in *Wereld in Woorden* een representatief staal aan bod komt van allerlei minder bekende teksten die belangrijke mogelijkheden tot een meer maatschappelijke interpretatie bieden. Ik denk in dat verband onder meer aan de mooie analyses van de *Vierde Martijn* of de *Borchgrave van Couchi*, literaire teksten waarvan de naam bij ons historici vaak wel een belletje doet rinkelen maar die een ondergewaardeerde en toch bijzonder interessante inkijk bieden in het sociale waardestelsel van de laatmiddeleeuwse Nederlander. Wij historici moeten dus opgetogen zijn dat Van Oostrom ons goed heeft gelezen en dat we zelf het veertiende-eeuwse literaire materiaal in de toekomst beter zullen kunnen gebruiken met een degelijk nieuw referentiewerk zoals dit boek achter de hand. Bovendien kunnen we er op een handige manier de belangrijkste referenties in terug vinden. Laat me dus iets anders proberen dan nu de verschillende hoofdstukken nog wat te becom-

mentariëren. Graag gebruik ik *Wereld in Woorden* als aanleiding voor een bescheiden reflectie over de noodzakelijke holistische aanpak in de mediëvistiek.

Nieuw of origineel is wat nu volgt natuurlijk niet. Ronkende verklaringen over multi-, inter-, trans- of cross-disciplinariteit behoren intussen al twee decennia tot de stereotiepe retoriek die men onder meer in het enigszins deprimerende genre van de onderzoeksprojectaanvragen aantreft. Vaak blijft dat allemaal bij veel geblaas en weinig wol, maar toch is sinds het laatste kwart van de twintigste eeuw de vooruitgang onmiskenbaar geweest. Historici en literatuurhistorici van de Lage Landen leven al lang niet meer in gescheiden sferen. De werelden van enerzijds de literaire en anderzijds de ambtelijke, juridische of boekhoudkundige woorden komen steeds dichterbij elkaar. We lezen de ene nu consequenter door de lens van de andere en zo hoort het ook. Na de opmars van de kwantitatieve economische geschiedenis, de historische sociologie en de ‘nieuwe cultuurgeschiedenis’ wordt trouwens ook de literaire theorie steeds gretiger door historici geconsumeerd. Aan het begin van de eenentwintigste eeuw is het methodologisch pluralisme onomkeerbaar. Niemand wil nog terug naar de eenvoudige grote verhalen en de dorre hyperspecialismen van weleer.

Tegenover de groeiende wetenschappelijke consensus over de noodzaak om de geschiedenis vanuit verschillende hoeken tegelijk te herdenken, staat nu echter een belangrijke wetenschapssociologische en -economische dreiging. Sinds enige tijd wordt de menswetenschapper door de marktconforme dwang van de neoliberale academie vaak *de facto* opnieuw in een engere specialisatie gedwongen. Elk van ons moet onder tijdsdruk een strakke niche vinden waarin het fijn en vooral productief publiceren is. We ontwikkelen een onderzoekscultuur waarbij de resultaten ‘charcuterie-gewijs’ – een geschikte Noord-Nederlandse uitdrukking ken ik jammer genoeg niet – in hapklare publicaties worden geïfild. Dat gebeurt natuurlijk allemaal in heel prestigieuze tijdschriften, maar in 8000 woorden is het vaak moeilijk om een probleem vanuit verschillende disciplines te bekijken en het gangbare conformisme te overstijgen. In dat klimaat

is het gevaar dus reëel dat jongere onderzoekers en docenten minder de tijd en de mogelijkheden zullen hebben en nemen om bij de naburige disciplines in de leer te gaan. Dat is immers arbeidsintensief en riskant en het 'rendeert' maar op langere termijn. Scoren doe je beter in je vertrouwde achtertuin. Wie zal zich in de toekomst nog kunnen en mogen wagen aan een grote cultuurhistorische synthese zoals *Wereld in Woorden*? Het protest groeit echter en het was aangenaam dat ook Frits van Oostrom zijn gezaghebbende en kritische stem verhoef. 'Het academische lichaam is gedrogeerd met de bloeddoping van het moderne marktdenken', zo werd hij recent geciteerd in een artikel over het innovatieve management aan de Vrije Universiteit Amsterdam in de Groene Amsterdammer.

Nu, dat alles is ook weer niet zo nieuw. Tendensen in de richting van nu eens meer generalisme en dan weer een striktere vakspecialisatie lijken elkaar haast dialectisch te hebben opgevolgd. Lang voor iedereen de mond vol had van termen als interdisciplinariteit waren er echter al grote kamergeleerden die dat als het ware onbewust deden. Een Jan-Frans Willems of een Napoleon de Pauw waren tegelijk historici, literatuurhistorici en cultuurhistorici, al zal hun generatie van dat soort etiketten niet wakker hebben gelegen. Na de tijdgenoten van Jozef van Mierlo werd die omvattende aanpak wat minder frequent en, uitzonderingen niet te na gesproken, ook de historici uit de generaties na Henri Pirenne en Johan Huizinga beperkten zich vaker tot één strikt domein. De naoorlogse periode was er een van groeiende productiviteit en arbeidsdeling op het algemeen maatschappelijke vlak. Academische specialismen ontwikkelden meer dan vroeger naast en los van elkaar. Daarop volgde dan weer een periode van crisis en epistemische onzekerheid. Het postmodernisme en de *linguistic turn* gingen voor de meeste historici, van nature epistemologische realisten, vaak wat te ver, maar die stromingen hadden niettemin ook een zeer heilzaam effect. Pluralisme en dialoog werden nu niet langer geweerd door de academische disciplinerings. Het is de generatie van Van Oostrom – maar in andere takken van de mens- en sociale wetenschappen naderen ook vele anderen zoals hij nu hun emeritaat – die

sinds de jaren zeventig een jong, progressief en verfrissend geluid liet horen. Dat alles werd institutioneel geconsolideerd en methodologisch verdiept tijdens de daaropvolgende decennia. In het huidige reactionaire tijdsgewricht is het natuurlijk modieus geworden om deze generatie menswetenschappers te verguizen maar in feite zorgden zij voor een enorme wetenschappelijke vooruitgang. *Wereld in Woorden* is voor mij Frits van Oostroms allerbeste boek; het is wat mij betreft een soort voorlopige synthese van een geleerde loopbaan tegen de hierboven geschetste maatschappelijke en academische achtergrond.

De enkele kritische noten die ik nog kan formuleren zijn niet zo belangrijk, maar kunnen misschien een constructief nut hebben. Sommige formuleringen en metaforen in dit boek grenzen aan het anachronistische door de connotaties die ze oproepen maar zijn blijkbaar door stilistische redenen ingegeven. Een drama is dat niet, want de vakgenoten zullen daardoor niet in verkeerde zin worden beïnvloed en tegelijk wordt een en ander bevattelijker gemaakt voor het ruimere publiek. Ik laat een volledige opsomming achterwege en beperk me tot een sprekend voorbeeld. De reflecties over de alomtegenwoordigheid van begrippen als *bonum commune* of *gemeyn oerboer* die de auteur ten beste geeft naar aanleiding van het werk van Jan van Boendale zijn zeker correct, maar worden wat ontsierd door al te gemakkelijke verwijzingen naar een vermeend 'poldermodel', een begrip waar Nederlanders blijkbaar gretig op een teleologische wijze naar op zoek willen gaan. Dit soort typische visies op leiderschap en overlegcultuur waren heus niet het monopolie van de steden uit de Lage Landen en met polders hebben ze ook niets te maken (daar wees de plattelandshistoricus Tim Soens enkele jaren geleden trouwens al fijntjes op).

Ook met termen als 'prille democratisering', in hetzelfde verband gebruikt, moeten we voorzichtig zijn. Het is begrijpelijk dat dit soort begrippen wordt gebruikt om een en ander bevattelijker te maken voor een ruim lezerspubliek, maar het gevaar is wel dat men die te ernstig gaat nemen. In de historische literatuur over de ontwikkeling van dat soort middeleeuwse politieke vertogen had Van Oostrom zich wel wat beter kunnen inlezen, maar dat is misschien vooral een

stokpaardje van mijzelf. En nog wat gevit: als de held van Reynaert II een zetel in de geheime raad krijgt en diens *souvereyn baljuw* wordt, lijkt het toch alsof er betere vertalingen zouden zijn dan de 'bewindvoerder' die Van Oostrom voorstelt. Hij kent nochtans het artikel van Marc Boone ter zake waarin wordt uitgelegd dat dit ambt een soort van officier van justitie was die in het hele graafschap vervolgingen kon instellen en vaak als een soort 'superflik' het voortouw nam in de repressie van opstandige bewegingen en zware misdaden. De soevereinbaljuws oefenden hun functie trouwens vaak ook op een zeer eigengereide en autoritaire manier uit. In dat verband zou een meer ironische en gepolitiseerde lezing van deze passage mijns inziens mogelijk lijken. Goed, genoeg over dit soort kleinigheden, want syntheses als deze zullen nooit worden geschreven zonder dat specialisten van het een of het ander schoolmeesterneigingen zullen krijgen en Van Oostroms kennis van de meest diverse soorten middeleeuwse bronnen blijft natuurlijk gigantisch.

Wanneer de auteur bijvoorbeeld reflecteert over de gegevens die rekeningen aanreiken over zangers, muzikanten en dichters geeft hij blijk van een groot inzicht in de specifieke bronnenkritiek van dit soort documenten. Maar al te vaak wordt immers enkel aandacht besteed aan artiesten in dienst van vorsten en steden, bij allerlei hofceremonies en blijde intreden, terwijl het mecenaat van de kleinere corporatieve instellingen of de private personen, van wie veel minder boekhoudkundig materiaal bewaard blijft, onterecht in de schaduw blijft staan. Van Oostrom waarschuwt zijn vakgenoten terecht voor misplaatste *argumenta e silentio*. In dat verband is het ook belangrijk dat hier de tendens wordt aangehouden om ook aandacht te besteden aan de schrijvers van wie het werk volledig verloren ging maar die toch uit administratieve stukken bij naam zijn gekend. Bijzonder intrigerend is bijvoorbeeld *enen armen, liggende in Borgendale, die sproken placht te spreken*, en daarvoor een almoes krijgt van de hertogin van Brabant. Het hoeft niet altijd over Willem van Hildegaersberch te gaan.

Laat ik me in een slotbeschouwing nog wagen aan een algemene indruk van 'het beeld van de veertiende eeuw' dat *Wereld in Woorden* oproept. Het laatste hoofdstuk schetst 'Drie milieus omstreeks 1400'. Aan bod komen 'het Hollandse hof', 'de moderne devotie' en 'bruisend Brugge'. Dit is een van de beste teksten die de laatste decennia over de sociale geschiedenis van onze gewesten is geschreven. De materiële omgeving, de edellieden, handelaars en ambachtslieden, de menu's die op tafel stonden, de ongere kroegen, of de verering van de Heilige Maagd, het wordt allemaal heel mooi weergegeven. Van Oostrom heeft het over een 'meerstemmigheid' in het Egidiuslied. De sociale werelden die hij creëert zijn ook meerstemmig. De combinatie van een literair-historisch meesterschap met een grote gevoeligheid voor de veranderlijkheid van de sociale verhoudingen maakt *Wereld in Woorden* een complexe polyfonie. Dat gebeurt met een overtuigingskracht en zelfzekerheid die doet denken aan de grootste prestaties van onze oude filologen. Bovenal toont de auteur aan hoe de hermeneutische methode er op haar best uitziet. Achter de woorden van de literaire teksten komt een wereld tevoorschijn door een manier van lezen die geïnformeerd is door de interpretatie van zovele andere teksten, bronnen en cultuurverschijnselen uit de periode onder beschouwing. De persoonlijke subjectiviteit van de geleerde wordt dan gegrondvest in een stevige kennis van de toenmalige sociale werkelijkheid. We hadden nu ook graag gehad dat de kunsthistorici van onze gewesten ons zo'n *Wereld in beelden* zouden schenken, dat de archeologen een *Wereld in dingen* voor ons maakten en de musicologen misschien een *Wereld in tonen*. De toon wordt hier in elk geval gezet voor een nog radicalere holistische aanpak van de sociaal-culturele geschiedenis van het rijke verleden van de middeleeuwse Nederlanden.

Adres van de auteur: Universiteit Gent, Vakgroep Geschiedenis/Henri Pirenne Instituut voor Middeleeuwse Studies, Sint-Pietersnieuwstraat 35, B-9000 Gent. Jan.Dumolyn@Ugent.be

Rundum Gelungen

FRIEDEL HELGA ROOLFES

Mit Bezug auf: Frits van Oostrom, *Wereld in woorden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1300-1400*. Amsterdam: Bert Bakker, 2013 (Geschiedenis van de Nederlandse literatuur). 656 S., ill., ISBN 978-90-351-3939-8, Preis: € 65,-.

Die neue 'Geschichte der niederländischen Literatur' ist ein großartiges Unterfangen, auf das man von Deutschland aus nur mit Bewunderung blicken kann. Die besten Fachleute, unterstützt von einem wissenschaftlichen Beirat, untereinander im Austausch stehend und, so hat man von außen den Eindruck, sich wohlwollend und freundschaftlich im Dienst der Sache unterstützend, schreiben eine mehrbändige Literaturgeschichte für das breite Publikum. Den großen Wurf zu wagen, die gesamte Literatur einer Zeit zu skizzieren und dazu auch das kulturelle Umfeld zu beschreiben, das ist gewiss ein anspruchsvolles Ziel. Wer sollte sich an solch ein Unterfangen herantrauen, wenn nicht jeweils die besten Kenner der entsprechenden Literaturepoche?

Frits van Oostrom ist so jemand, der als einer der erfahrendsten Medioniederlandisten des niederländischen Sprachraums einen Zeitabschnitt der großen neuen Literaturgeschichte übernommen hat. Das heißt, eigentlich sind es zwei: Denn den ersten Band der Reihe, *Stemmen op schrift*, hat er auch verantwortet und dabei bereits gezeigt, dass er der Richtige ist, um die niederländische Literatur der frühesten Epoche auf interessante und spannende Weise zu einem bedeutenden und lehrreichen historischen Gegenstand zu machen. Behandelte dieser erste Band die Zeit von den Anfängen bis 1300, so nimmt sich der neue Band, *Wereld in woorden*, des sich daran anschließenden 14. Jahrhunderts an.

Das Buch setzt mit einem Glücksfall der niederländischen Literaturüberlieferung ein. Anhand einer einzigen Handschrift, der sog. Handschrift-Van Hulthem, skizziert van Oostrom das Profil eines Jahrhunderts. Die Handschrift enthält 686 Texte, die zu mehr als 90 % dem 14. Jahrhundert zuzurechnen sind (S. 13) und eine solche stoffliche und formale Vielfalt aufweisen, dass anhand dieser Sammlung tatsächlich viele Aspekte

des Literaturbetriebs und der Literaturentwicklung der Zeit angerissen werden können. Wichtige Gesichtspunkte sind die Emanzipation der Volkssprache für den schriftlichen Gebrauch, der insgesamt wachsende Buchmarkt, das Aufkommen von Papier, aber auch externe Faktoren wie die Entwicklung der städtischen Bürgerlichkeit, der Wunsch nach Teilhabe am religiösen Leben, Neugier und Lust am (Fach)Wissen sowie nicht zuletzt ein gestiegenes Selbstbewusstsein der Autoren.

Die auf die Skizzierung des Jahrhunderts folgenden drei Hauptkapitel des Buches stehen unter Überschriften, die man nicht erraten könnte. In früheren Literaturgeschichten wurde regelmäßig nach Gattungen unterschieden: Lyrik, Epik, Drama. Innerhalb dieser Kategorien wurde dann Text für Text in chronologischer Abfolge behandelt, wobei insbesondere den Zimelien mehr Platz eingeräumt wurde, während 'kleinere' oder als 'unbedeutender' eingeschätzte Werke vielleicht nur mit zwei bis drei Sätzen bedacht wurden. Hier finden wir eine andere Ordnung vor, die nach literarischen Interessen und nach Lebenswelten fragt: (1) Die Welt, (2) Das Heil, (3) Die Vorstellung bzw. Einbildungskraft ('verbeelding'). Die Grenzen sind aber nicht so strikt wie sie es bei einer Gattungseinteilung wären: Es geht in allen Kapiteln um die Welt ('wereld') und um die Vorstellung, die man sich von ihr macht und der man in Worten ('in woorden') Gestalt verleiht. So ist diese Literaturgeschichte zugleich eine Darstellung der spätmittelalterlichen Lebenswelt, Gesellschaft, Religion und Kultur einerseits und der Literatur, die aus und in dieser Lebenswelt entstanden ist, andererseits.

Das erste Hauptkapitel, 'Die Welt', beschäftigt sich mit 'Weltwissen': Im Zentrum stehen Geschichtswerke, Fachkenntnisse wie solche der Medizin, Ratgeber und Lebenslehren und der so erfolgreiche wie nimmermüde Autor Jan van Boendale. Das zweite Kapitel, 'Das Heil', stellt die religiöse Literatur in all ihren Facetten vor. Das dritte Kapitel schließlich, 'Die Vorstellungskraft', hat die sogenannte schöne Literatur zum Inhalt, und hier scheint ansatzweise doch noch die gewohnte Gattungseinteilung durch: Epik, Lyrik und Drama; vom Versepos *Reinaerts historie* über Liebeslyrik (allgemein Liebesthematik)

und Lieder bis zu den typisch niederländischen 'abele spelen'.

Das letzte Kapitel, das nicht mehr nummeriert ist, sondern anscheinend eher als Nachspann oder Ergänzung gedacht ist, rückt zunächst wieder etwas stärker ab von den Texten selbst, um sich den Milieus zuzuwenden, in denen sie entstanden sind und in denen sie wirkten: der holländische Hof in Den Haag, die Frömmigkeitsbewegung der *Devotio moderna* und die auf dem Höhepunkt ihrer Zeit in vollem Leben stehende Stadt Brügge. Es sind dies verschiedene Zentren literarischer Interessenbildung, Kulturträger, die bestimmte Gattungen und Texte hervorbringen, verändern, in spezifischer Weise gestalten oder aber auch ablehnen.

Diese Darstellungen des jeweiligen literarischen Umfeldes im letzten Kapitel machen noch einmal beispielhaft deutlich, was auch für den Rest dieser Literaturgeschichte gilt: Kein Werk wird behandelt, ohne dass van Oostrom es unter einer bestimmten Perspektive betrachtet. Wenn er ein Werk vorstellt, erfüllt es einen beispielhaften Zweck innerhalb der literaturhistorischen Darstellung: Der Leser lernt nicht nur etwas über den Inhalt und die formale Gestaltung eines Textes oder etwas über dessen Autor, sondern er lernt gleichzeitig etwas über die Voraussetzungen von Literatur und von Literaturgeschichte. Mal wird aus der Perspektive einer städtischen Gemeinschaft (als Innovationszentrum) etwas dargestellt, mal aus der Perspektive der Überlieferungsgeschichte, die bekanntlich von vielen Zufällen abhängig ist und sich zuweilen wie ein Krimi liest, und dann auch mal etwas aus der Perspektive der Fachgeschichte, wobei der Respekt vor früheren Literaturgeschichtsautoren nicht ausschließt, dass aus heutiger Sicht manche frühere Einschätzung kurios wirkt.

Mit letzterer Perspektive, also derjenigen der eigenen Geschichtlichkeit, positioniert van Oostrom sich und relativiert auch in gewisser Weise die Erkenntnisse, die wir heute haben: Die Einschätzungen von Literatur verändern sich fortwährend. Gerade in der Vermittlung auch dieser Erkenntnis sehe ich einen großen Gewinn für den Leser – doch nicht nur für ihn, auch für den Verfasser der Literaturgeschichte selbst: Denn er kann es sich unter dieser Perspektive

erlauben, ab und zu auch persönliche Urteile in seine Darstellung einfließen zu lassen. Mancher Leser wird dankbar dafür sein, von einem Fachmann auch ein persönliches Urteil und damit eine Orientierung zu erhalten.

Dankbar kann der Leser darüber hinaus sein für den Ton, in dem dieser Band geschrieben worden ist. Ich bin mir zwar sicher, dass die Metaphern, die van Oostrom benutzt, nicht von jedem Kenner des Fachs goutiert werden. So eindrücklich und kräftig sie teilweise sind, so gewagt sind sie mitunter auch und vielleicht zuweilen auch etwas anbiedernd (wie z. B. der Satz 'Beide dames keerden zich af van wereldse boulimia en kozen voor vrome anorexia' im Hinblick auf zwei Frauen, die sich der neuen, mit Verzicht und Selbstverleugung einhergehenden Lebensform der *Devotio moderna* zugewandt haben [S. 485]). Insgesamt aber schreibt van Oostrom so spannend, eindrücklich, anschaulich und interessant, dass man ihm kleine Übertreibungen am Rande gerne verzeiht, sie als Zeichen dafür nimmt, wie begeistert er selbst von den Dingen ist, die er dem Leser vorstellt und für die er die Leser einzunehmen versucht. Er ist ein Geschichtenerzähler (im positiven Sinn des Wortes), der die Leser dazu verführt, ihm weiter zuzuhören. Und wenn er dann manchmal mit solchen Pointen einen Abschnitt abschließt wie mit der folgenden über den dem Kartäuserorden angehörenden Bibelübersetzer von 1360: 'de meest woordenrijke zwijger uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis' (S. 241), dann freut man sich mit ihm über dieses gelungene Oxymoron.

So ist diese Literaturgeschichte selbst auch ein ästhetischer Genuss, ähnlich wie van Oostrom über das Buch *Der vrouwen heimelijheid* schreibt: 'vakliteratuur, maar niet voor vakidioten' (S. 83). Es ist ein mit Leidenschaft geschriebenes Buch für alle interessierten Leser, nicht nur für Fachleute. Nichtsdestoweniger aber haben auch diese einen großen Gewinn durch die Lektüre. Beteiligen dürfen sie sich letztlich auch noch: Eine begleitende Internetpräsenz (<http://www.wereld-in-woorden.nl>) macht es jedem möglich, auf neue Erkenntnisse hinzuweisen oder aber einen anderen Blickwinkel einzunehmen, wenn nicht gar Fehler zu korrigieren. Auch gibt es weiterführende (z. B. eine Landkarte) und im-

mer wieder aktualisierte Informationen (z. B. zu öffentlichen Lesungen oder zu Ergänzungen und Korrekturen) zu dem Buch; das durchsuchbare Literatur- und Anmerkungsverzeichnis in PDF-Form tun ihr Übriges, um das Werk vielfältig nutzbar zu machen. Und wer mag, kann sich sogar das ein oder andere Bild herunterladen; was die Printausgabe vielleicht nur in Schwarz-Weiß bietet, kann auf der Internetseite in Farbe angesehen und auf die eigene Festplatte abgespeichert werden. Für diese Offenheit der Informationsanbietung ist sowohl dem Verlag als auch dem Autor, sowohl den besitzenden Archiven und Bibliotheken als auch all den Mitstreitern zu danken, die der Internetpräsenz zum Leben verhelfen

und die Diskussion in Gang halten.

Schließlich ist zu erwähnen, dass das Buch *Wereld in woorden* in solch einer hervorragenden Ausstattung daherkommt, mit Halbleinenband, zwei Lesebändchen, vielen Abbildungen, etliche auch farbig und in hervorragender Qualität, dass die Rezensentin sich vollends korrumpiert fühlt. Mit einem Wort: Ich kann das Buch nur loben! Und ich muss ehrlich sagen: So etwas hätte ich für die Geschichte der deutschen Literatur auch gern.

Adresse der Verfasserin: Kommission für Mundart- und Namenforschung Westfalens, Schlossplatz 34, D-48143 Münster.